

KİVDF

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu
Mövzu: Vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət quruculuğu

İnkişaf etmiş dövlətlərdə vətəndaş cəmiyyətləri

(əvvəli ötən sayımızda)

Daha bir mühüm məqam. Siyasi yönümlü vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması sivil mübarizə metodlarına üstünlük verir, nəinki inqilablara. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, bu zaman cəmiyyətin daxilində ümumi inkişafa təkan verən fikir müxtəlifliyi mühiti formalaşsa da, bəzi qütblər yaranır. Siyasiləşən qruplar ümumi mənafelelərinə nail olmaqla yanaşı, qarşılıqlı qisasçılıq hissi yaşanır.

Vətəndaş cəmiyyəti institutlarında siyasi yönümlü ictimai birliklərin olması hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan partiyaların yaratdığı gərgin atmosfer şəraitində də olduqca vacibdir. Siyasi partiyaların bir çox hallarda həqiqətin etirafını inkar etdiyi məqamda ictimai birliklər bunun qarşısını ala bilərlər. Onlar bir növ cəmiyyətdə bir-birinə əks olan fikirlər burulğanında obyektivliyin harada və kimdə olduğunu tapılmasına yardımçı olurlar. Cəmiyyətdə düzgün və adekvat fikirlər yaratmağa çalışırlar.

Demokratik dəyərlərin kifayət qədər inkişaf etdiyi ABŞ və Qərbi ölkələrində həm iqtidarı, həm də hakimiyyətə can atan partiyaların siyasi proseslərin nəbzini tutmaq üçün istinad etdiyi etibarlı mənbələr arasında istimai birliklərin hesabatlari, proqnozları, təhlilləri mühüm yer tutur. Biz belə təşkilatlara istinadları hətta beynəlxalq siyasətdə də müşahidə edirik.

Bütün bunlar respublikamızda da siyasi istiqamətli ictimai birliklərin fəaliyyətinə normal yanaşılmasını və onların formalaşma prosesinə dəstək verilməsini diktə edir. Çünki bu, milli mənafelemizin və milli maraqlarımızın qorunmasına dəstək və qayğı olardı. Yaşadığımız mürəkkəb dün-

yada mövcud olan bütün vətəndaş cəmiyyətlərinin fəlsəfəsini yazmaq çətinidir. Hələ 170 il öncə məşhur fransız sosioloqu Aleksis de Tokvil "Amerikada demokratiya" kitabında yazırdı: "Amerikalılar yaş fərqiindən və vəziyyətlərindən asılı olmayaraq bayramlar təşkil etmək, məktəblər yaratmaq, mehmanxanalar, yeməxanalar və kilsələr tikmək, kitab yaymaq, missionerləri dünyanın başqa ölkələrinə göndərmək üçün müxtəlif ittifaqlarda birləşirlər". Bəli, cəmiyyət və dövlət naminə hansısa faydalı işin görülməsi üçün mütləq əməkdaşlıq lazımdır.

İnsanlar öz güclərini tək-cə praktik məqsədlər - ərzaq məhsulları istehsal etmək, mal mübadiləsi aparmaq, yeni texnologiyalar yaratmaq üçün birləşdirmir. Hətta dostluq və ünsiyyət qurmaq üçün də birləşmək tələbatı duyulur. Bizim başqaları ilə birləşməyimiz nəticəsində əmələ gələn təşkilat vətəndaş cəmiyyəti adlandırılır. Bu cür birləşmələr zaman-zaman ailə, məktəb, klub, kommersiya təşkilatları formasında mümkündür. Əsas məqsəd ictimai fayda əldə etməyə yönəlib.

Vətəndaş cəmiyyətinə insanların spontan birləşməsinin məhsulu kimi baxmaq olar. Geniş anlamda isə vətəndaş cəmiyyəti insanların təbii və müqavilə əsasında birləşmələri nəticəsində yaranan birliklərin məcmusu kimi xarakterizə etmək olar. Dövlətin əhatə etdiyi bütün sahələrdə əsas həlledici rol sahibkarlar və qeyri-hökumət təşkilatlarında (QHT) fəaliyyət göstərən vətəndaşlar oynayırlar. Beləliklə, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və inkişafı üçün ilk növbədə fərdlərin birliyi gərəkdir. Bu birliyin ən rəşional forması QHT-lərdir. QHT-lər qarşılıqlı ümumi fərdənlik naminə çalışmaq məqsədini qoyan ayrı-ayrı şəxslərin

birliyidir. Müstəqillik əldə etmiş ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və inkişafında QHT-lərin xüsusi çəkisi vardır.

Vətəndaş cəmiyyəti və əxlaq məsələləri

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Mütəllib Rəhimlinin fikrincə, ölkəmizdə siyasi partiyaların ictimai fikirə təsir mexanizmləri və imkanları zəiflədikcə vətəndaşların baş verən prosesləri öz-lərinin təhlil edərək adekvat nəticələr çıxarması yaranmış situasiyada alternativ əxlaqlarının nəticəsi kimi meydana çıxır. Amma bütün hallarda insanlar öz düşüncələrini başqalarının da təsdiq etməsini istəyirlər və bu təbii ehtiyac onların qərarlarının qətiləşməsində həlledici rol oynaya bilər.

Kütləvi informasiya vasitələri hələ də özü haqqında formalaşmış "hakimiyyətin danışan dili" düşüncəsini darmadağın edə bilməyindən gərəkliliyi etibar sahibi deyil. Ona görə də, onun nəyisə təsdiq və ya inkar etməsi müstəqil tərəfin fikri kimi qəbul edilmir. Belə bir dönmədə müstəqillik dövrünün məhsulu olan, fəal vətəndaşların toplaşdığı ictimai birliklərin - daha doğrusu, qeyri-hökumət təşkilatlarının çəkisi və rolu artmış olur. Dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsi ilə yalnız onu öz yamında görən insanlar QHT-lərə güvənməkdədir. Siyasi intriqaların cəmiyyəti cana doydurduğu bir vaxtda köməyə ehtiyacı olanlara az-çox əl tutmağa çalışan vətəndaş cəmiyyətinin bu institutları ictimai fikrin inam bəslədiyi çevrələrdir.

Əgər fikir versək görürük ki, yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələrdə cəmiyyətlər Qəribin müdaxiləsi də məhz QHT sektorundan başlayır. Qərbdə də, təbii ki, bizim cəmiyyətlər üçün yeni yaranan, hələ "çirkəbə bulaşmamış", mahiyyətdə də vəzifəsi ictimai mənafeleli müdafiə etmək olan bu qurumların fəaliyyətini və gücünü qiymətləndirirlər. Lakin cəmiyyətin inamı və rəğbəti sonsuz deyil. Ona görə QHT-lər də cəmiyyətin bu etibarından sui-istifadə edərək özünü nüfuzdan salmamalıdır. Təəssüf ki, son vaxtlar vətəndaş cəmiyyətinin klassik məzmun-mahiyyətini dərk edə bilməyən bəzilər bu sahəyə eybəcərliklər buraxırdı ki, bu sfera nə qədər qanunların gücü ilə tənzimlənərsə də, bir o qədər də yazılmış qanunlarla nizama salınır. Deməli, burada mənəvi, əxlaqi kateqoriyalar kifayət qədər vacibdir və üstünlük təşkil etməli-

dir.

Vətəndaş cəmiyyətinin istər daxilində, istərsə də onun cəmiyyətlə münasibətlərini tənzimləyən əsas vasitələrdən biri əxlaqi-mənəvi mədəniyyətdir. Bu səbəbdən də vətəndaş cəmiyyətinin aparıcı fiqurlarının özləri kifayət qədər əxlaqlı, milli-mənəvi dəyərlərə bağlı şəxslər olmalıdır.

Ənənəvi cəmiyyətlərdə əxlaqi-mənəvi mədəniyyətin formalaşması, mənəvi tərbiyə funksiyasını din icra edir, ənənəvi cəmiyyətlərin dağılması, demokratik, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin yaranması zamanı bu vəzifəni rəşional əxlaq yerinə yetirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərin diqqət mərkəzində olan və həssas münasibətlə əhatələnən vətəndaş cəmiyyətlərində özünü tənzimləyən münasibətlər sistemi iki sferadan formalaşır: vətəndaş cəmiyyətlərinin təşkil edən fəal insanların özlərinin davranışlar məzmunundan və onu izləyən vətəndaşlarla münasibətlərin cəmiyyətdən-Sistemin birinci tərəfi tələb edir ki, şəxs özü əxlaqlı olmalıdır. Bu da başa düşüldür. Çünki cəmiyyətin qayğıları ilə məşğul olan və fəaliyyət sahəsi də təmənnəsiz xidmətə söykənən insan başqa cür ola da bilməz. Ona görə, bu fəaliyyət sahəsi prinsipcə özü yüksək əxlaq, mədəniyyət tələb edir və bunlarla həmahəng fəaliyyətlə vəhdətdədir.

İnsanlar çalışdıqları sahələrdəki fəaliyyətləri ilə özləri üçün cəmiyyətdə bir obraz formalaşdırmaqdadır. Çox maraqlıdır ki, son dövrlər köbək kimi artan şou-biznes əhli, müğənnilər haqda heç də yaxşı olmayan ictimai fikir formalaşmaqdadır. Müğənni olmaq istəyirsən, "səsin olması vacib deyil", "həyat yoldaşından boşanmalı", "qısa geyinməli", "dedi-qodulara qoşulmalı" və "sponsor tapmalısın" fikirləri həqiqi sənətkarları da hörmətdən salır. QHT liderləri bax bu cür ictimai qonaqdan qorxmalı və ona rəvac verəcək hərəkətlərdən uzaq olmalıdır. Əks halda onlar cəmiyyətə təsir güclərini, mexanizmlərini itirmiş olurlar.

Sistemin ikinci tərəfinə, yəni vətəndaş cəmiyyətinin liderlərinin insanlarla münasibətlərinə gəldikdə isə burada düzgünlük, sözlə bütövlülük, ədalətlik əsas dəyər olmalıdır. Vətəndaş cəmiyyətinin liderləri "almaqdan" deyil, "verməkdən" həzz almağı bacarmalıdır. Onlar cəmiyyətə daha çox fayda verəndə ləzzət almalıdırlar, bu onların həyat

meyarı olmalıdır. Nəinki gör-dükləri işin müqabilində daha çox maddi gəlirlər əldə etdikdə sevinməlidirlər. Çox təəssüf ki, biz son dövrlər bəzən bu tendensiya ilə qarşılaşırıq. İmkan vermək olmaz ki, QHT sektoru "qovulmuşların" at oynatdığı, dəyərlərin alınmasıyla əvəzlənən əxlaqi-mənəvi səviyyəsi yetərli səviyyədə olmalıdır. Əhəlinin mənəvi səviyyəsi yüksək olmadıqda qanunların mahiyyəti, onlara əməl olunmasının mədəniyyət olduğu dərk olunmur. Bu zaman vətəndaş cəmiyyətlərinin hərəkətləri də adekvat başa düşülmür.

Camaat ancaq qadağa prinsipi ilə yaşayanda vəhşiləşmə, mütləmə, şəxsiyyətsizləşmə baş verir. Bu zaman əynilik, qanunları pozmaq qəhrəmanlıq, əxlaq, mədəniyyət isə geridə qalmaq kimi qiymətləndirilir. Bir sözlə, əhəlinin keyfiyyəti aşağı düşür. Vətəndaş cəmiyyəti institutları cəmiyyəti məhz bu çatışmazlıq sindromundan xilas etmək üçün səfərbər olmalı, bilavasitə daimi olaraq özünü təkmilləşdirməli, əxlaqi-mənəvi dəyərlərə bağlılığını artırmalıdır. Aparılan maarifləndirmə işlərinin əsas hədəfi də buna yönəlməlidir. Ona görə də ilk növbədə özlərinin davranışlar sistemi yüksək əxlaq normaları çərçivəsində olmalıdır. Çünki hələ vaxtla dahi sarkərdə Napoleon deyirdi ki, ən yaxşı əmr şəxsi nümunədir. Ona görə də vətəndaş cəmiyyəti institutlarının cəmiyyətə dediklərini öz əməlləri təsdiq etməli, bunlar arasında zərər qəddər də olsa fərq olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dəstəyi Fondu Sürəsinin yardımı ilə həyata keçirilən layihələrin də əsas qayəsini cəmiyyətin və qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin əxlaq qaydalarına uyğunlaşdırılması təşkil etməlidir. Yəni elə layihələr həyata keçirmək lazımdır ki, insanlar qanunların tələb etdiyi qadağa prinsipi ilə deyil, əxlaq normalarının verdiyi icazə sistemi ilə münasibətlərini tənzimləsinlər.

CAVID

Yazı KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilən "Vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət quruculuğu" layihəsi çərçivəsində dərc olunur